А.П. Кривак, асп.

УДОСКОНАЛЕННЯ МЕТОДИЧНИХ ПІДХОДІВ ДО ОЦІНКИ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ КРАЇНИ

Досліджено сутність категорії „конкурентоспроможність національної економіки", способи її виміру та чинники, що на неї впливають. Наголошується на важливості підтримки збалансованості секторів економіки, їх технологічного рівня задля підвищення конкурентоспроможності національної економіки.

It is studied the category "competitiveness of national economy", ways of its measurement and factors of national competitiveness. It is pointed out the importance of sector balance in economy, their technological level for improvement of competitiveness of national economy.

Традиційні принципи та орієнтири структуризації та розвитку світового та національних господарств в умовах посилення глобалізації ринку, розвитку багатовимірної конкуренції втрачають свою актуальність. Якщо наприкінці 90-х років конкуренція не була притаманна багатьом галузям національної економіки, то сьогодні масштаби її зростання і розширення виходять за межі окремих регіонів світу, загострюючи питання конкурентоспроможності національних підприємств.

Найбільш суттєвий внесок у розвиток концепції конкурентоспроможності країн внесли американські та західноєвропейські науковці такі як: М. Портер, А. Гутман, Дж. Даннінг та ін. З переходом України на ринковий шлях розвитку, поняття конкурентоспроможності стає ключовим і в нашій країні. Серйозне опрацювання дана проблематика отримала в наукових роботах українських і російських вчених, зокрема Д. Лук'яненка, Б. Губського, В. Андріанова, О. Швиданенка О. Шнипка та ін.

Метою статті є аналіз поняття конкурентоспроможності національної економіки та способів її виміру. Завданнями статті є внесення пропозицій щодо визначення оптимального підходу до оцінки конкурентоспроможності національної економіки та передумови її підвищення.

Питання конкурентоспроможності національної економіки знаходиться в колі постійних наукових дискусій. Єдині підходи так і не були вироблені, хоча міжнародна конкуренція стає все гострішою і, отже потреба в дослідженнях конкурентоспроможності на різних рівнях та дослідження чинників, які її формують, все більше зростає.

Провідні міжнародні організації та установи формують свій погляд на сутність конкурентоспроможності. Так, Всесвітній економічний форум (WEF) розглядає конкурентоспроможність як здатність країни досягати постійних високих темпів зростання ВВП на душу населення [8]. У свою чергу Інститут менеджменту і розвитку (IMD) під конкурентоспроможністю розуміє реальну і потенційну можливість фірм за існуючих умов проектувати, виготовляти, збувати товари, які за ціновими й неціновими характеристиками привабливіші для споживачів, ніж товари їх конкурентів[9]. Проте найбільш універсальне визначення, на наш погляд, характерне для Комісії з промислової конкурентоспроможності при Президенті США. Вона вважає, що конкурентоспроможність – це міра можливості країни за умов вільного та справедливого ринку виробляти товари та послуги, що відповідають вимогам світових ринків при

одночасному збереженні або підвищенні реальних доходів своїх громадян [5, с. 12]. Проте недоліки характерні і для цієї інтерпретації, оскільки умов вільного та справедливого ринку практично не існує у сучасному світі. А це означає, що якщо умови ринку несправедливі, то деякі країни можуть бути конкурентоспроможними завдяки тому, що їхні внутрішні ринки закриті або ж їхні національні компанії отримують чималі субсидії від держави. Будь-яка країна може номінально бути конкурентоспроможною, здійснюючи політику обмежень імпорту та протекціонізму. І навпаки, ті країни, що є насправді конкурентоспроможними, можуть виявитися неконкурентоспроможними, так як їхнім національним компаніям, що не отримують дотацій і не захищені політикою протекціонізму, доводиться конкурувати з компаніями, які субсидуються урядами своїх країн.

На думку вітчизняного науковця О. Шнипко, розбіжності у трактуваннях поняття „конкурентоспроможність національної економіки" криються у кількох причинах. По-перше, в лінгвістичній неоднозначності. Англійська мова фактично ототожнює або робить дуже близькими за змістом такі поняття як „конкурентні переваги" та „конкурентоспроможність". По-друге, конкурентоспроможність аналізується залежно від економічного об'єкта, до якого воно застосовується. У зв'язку з цим розрізняють конкурентоспроможність товару та підприємства, галузі, національної економіки. По-третє, основні течії сучасної економічної думки істотно відрізняються в підходах до причин і джерел підвищення (зниження) конкурентоспроможності. На думку монетаристів (М. Фрідмен, М. Фелдстайн, Дж. Тобін) існують певні причинно-наслідкові зв'язки між державним бюджетом та національною конкурентоспроможністю, а саме: «дефіцит державного бюджету –> підвищення відсоткових ставок –> приплив іноземного капіталу –> підвищення курсу національної валюти –> зниження конкурентоспроможності». Інша точка зору є характерною для так званих структуралістів, які значною мірою спираються на кейнсіанську теорію. Не заперечуючи впливу бюджетного дефіциту, структуралісти (Л. Туроу, Р. Рейч, Ф. Рохатін) вважають, що погіршення зовнішньоекономічних позицій країни відбиває більш глибокі, довгострокові зрушення в розвитку національної економіки. При цьому вони звертають увагу на те, що низька та спадна конкурентоспроможність національних товаровиробників на світових ринках обумовлена низькими темпами зростання ефективності виробництва, підвищення технічного рівня та якості виробів. На противагу монетаристам і структуралістам, прибічники напряму економіки пропозиції вбачають основні причини погіршення конкурентоспроможності не в самій національній економіці, а в зовнішніх факторах – в торговельних бар'єрах, переважно нетарифних. По-четверте, конкурентоспроможність є похідною від поняття „конкуренція". Проте конкуренція як економічна категорія не може бути з'ясована у відриві від аналізу прибутку. Те, що конкуренція є змаганням заради прибутку, відзначали ще А. Сміт та Д. Рікардо, коли розрізняли у своїх дослідженням галузеву та міжгалузеву конкуренцію. Однак провідним видом конкуренції вони вважали конкуренцію між капіталами.

Таким чином, конкурентоспроможність національної економіки – багатопланове поняття і розкриття першооснов в проблематиці підвищення або зниження конкурентоспроможності залишається до кінця не вирішеним та вивченим. Разом з тим слід зазначити, що більшість сучасних дослідників питання конкурентоспроможності національної економіки виділяють конкурентоспроможність країни та

конкурентоспроможність компаній як два взаємозалежні поняття, при цьому зосереджуючи свою увагу в основному на першому з них. Предметом їх вивчення у даному випадку виступає, швидше за все, здатність національного політико-економічного середовища тієї або іншої держави впливати на внутрішню та міжнародну конкурентоспроможність своїх компаній шляхом створення та підтримки найефективнішої господарської структури, інститутів і політики уряду [6, с.107]. Водночас, на нашу думку, слід наголосити, що здатність країни забезпечувати відповідні умови для конкурентоспроможності швидше є її передумовами, аніж результатами. Результатом наразі є сталий розвиток країни та постійно зростаючий добробут громадян.

Для міжнародних порівнянь конкурентоспроможності країн та характеристики їх становища країни на світовій арені вище згадувані організації та установи розробили ряд методологічних підходів. Як правило, ці методики спрямовані на систематизацію та виокремлення кінцевих чинників конкурентоспроможності, які оцінюються за допомогою різних показників. Найбільш поширеними та тими, на які найчастіше посилаються економісти є методики Всесвітнього економічного форуму (ВЕФ) та Міжнародного інституту розвитку менеджменту в Лозанні.

Індекс глобальної конкурентоспроможності, запропонований ВЕФ є синтетичним. На одну третину він складається із статистичних даних, на дві третини – з експертних оцінок. Зворотній принцип демонструє індекс конкурентоспроможності Міжнародного інституту розвитку менеджменту в Лозанні: дві третіх – це дані офіційної статистики, решта – оцінки експертів.

Сьогодні індекс ВЕФ формується завдяки дев'яти головним чинникам, які оцінюють спочатку окремо, а потім на їхній підставі виводять загальний рейтинг конкурентоспроможності країни. Перша група чинників, названих базовими, виглядає в такий спосіб: державні та суспільні інститути; інфраструктура; макроекономіка; охорона здоров'я та шкільна освіта. Друга група чинників характеризує підвищення ефективності економіки: вища освіта та фахова підготовка; ефективність ринків; технологічний розвиток. І остання група показників – інноваційні: розвиненість бізнес-процесів; власне інновації [7, с. 28].

Лозаннська методологія не обмежується чинниками, пов'язаними з макроекономічною політикою, функціональним розвитком та станом бізнес-середовища, а оцінює також чинники сталості економічного зростання, екологічного впливу на економіку, побудови інфраструктури, необхідної для відтворення в суспільстві головного чинника конкурентоспроможності – людини (маються на увазі охорона здоров'я, підготовка кадрів тощо). Для укладання рейтингу аналітики використовують понад 300 критеріїв. Основні критерії конкурентоспроможності економіки зводяться до наступного:

1) Робота економіки, 80 критеріїв. Макроекономічна оцінка внутрішньої економіки, міжнародної торгівлі, міжнародних інвестицій, цін.

2) Ефективність роботи уряду, 73 критерії. Міра, якою державна може провадити політику, що сприяє конкурентноздатності: ефективний бюджет, фіскальна політика, мережа державних установ, закони для підприємництва та громадські організації.

3) Ефективність бізнесу, 70 критеріїв. Міра, якою внутрішні умови в країні сприяють підприємництву: продуктивність, ефективність, ринок праці, фінанси, практика менеджменту, система цінностей.

4) Інфраструктура, 108 критеріїв. Міра, якою технологічні, наукові та людські ресурси відповідають потребам бізнесу: основна інфраструктура, технологічна, наукова, здоров'я і довкілля, освіта [10].

Поряд із згаданими методиками, численна група науковців вказує на те, що рівень конкурентоспроможності країни має відображатися на якості життя населення, а отже доцільно використовувати показники, що її (якість життя) характеризують. Наприклад, ООН пропонує використовувати для визначення якості життя індекс розвитку людського потенціалу. Його величина розраховується як середнє арифметичне значення трьох субіндексів: середньої тривалості життя, рівня освіти та ВВП. Інший показник якості життя розроблений міжнародною організацією Economist Intelligence Unit – індекс якості і безпеки життя. Цей індекс формується з допомогою таких дев'яти індикаторів: ВВП на душу населення за паритетом купівельної спроможності; середньої тривалості життя населення країни; рейтингу політичної стабільності і безпеки країни; кількості розлучених сімей на 1000 осіб населення; рівня громадської активності (активність профспілок, громадських організацій та ін.); різниці за географічною широтою між кліматично теплішими та холоднішими регіонами країни; рівня безробіття в країні; рівня політичних і громадських свобод у країні; співвідношення між середньою зарплатою чоловіків та жінок [4, с. 95].

Таким чином, справедливим є твердження Б. Губського, що конкурентоспроможною слід вважати таку економіку, яка у своєму розвитку забезпечує тривале зростання життєвих стандартів населення країни та досягнення й утримання національними товаровиробниками таких позицій у світовій економіці, коли їхні товари і послуги успішно реалізуються на міжнародних ринках [1, с.30].

На нашу думку, найбільш показовим та узагальнюючим індикатором конкурентоспроможності національної економіки, що водночас непрямо відображатиме рівень життя населення, може слугувати показник, який формуватиметься з даних по вазі експорту країни у світовому вимірі та структури експорту і її відповідності тенденціям розвитку міжнародної економічної системи. Загалом така позиція пояснюється тим, що: по-перше, питома вага експорту країни у світовому експорті вказує на обсяги торгівельних потоків здійснених країною та її становище у порівнянні з іншими учасниками міжнародної торгівлі. По-друге, структура експорту віддзеркалює спеціалізацію країни або на продукції з високою доданою вартістю, або ж навпаки. По-третє, структурний розріз показує частку готових виробів та частку сировини та напівфабрикатів у експорті.

Отже, показники по експорту країни є оптимальним способом відображення спроможності країни до конкуренції (адже якщо країна експортує продукцію, то це означає, що на світовому ринку поряд з аналогами обираються саме її товари та послуги). Крім того, за допомогою показників по експорту країни визначається яка саме продукція продається на зовнішні ринки: готові вироби чи сировина.

З іншого боку, структура експорту є повноцінним відображенням структури економіки, її секторальних пропорцій, а також на якому технологічному рівні вони знаходяться.

В українській економіці після здобуття незалежності структура змінилася кардинальним чином, що згодом і відобразилось на її конкурентоспроможності. Частка

тих секторів (галузей) економіки, що виробляють кінцевий продукт істотно зменшилась, а тих, що випускають проміжний продукт – різко зросла. (табл. 1).

Таблиця 1. Розподіл продукції промисловості за галузями, %

Промисловість	1985	2005	2007
Всього	100,0	100,0	100,0
В тому числі:			
Виробництво електроенергії, газу та води	10,4	15,9	18,2
Добувна промисловість	н.д.	7,2	5,7
Харчова промисловість	18,7	16,3	15,3
Легка	11,6	1,1	1,0
Хімічна і нафтохімічна	5,7	6,4	6,1
Машинобудування	н.д.*	12,7	13,7
Металургія та обробка металу	н.д.	22,1	22,0
Виробництво коксу та продуктів нафтоперероблки	н.д.	9,4	7,3

Джерело: Статистичний щорічник України за 2000 рік. – К.: Техніка, 2001. – С. 104.; Статистичний щорічник України за 2005 рік. – К.: Техніка, 2006., Статистичний щорічник України за 2007 рік. – К.: Техніка, 2008.

* Машинобудування, металургія та обробка металу – 28,3%

В економіці посилилася тенденція виробництва для виробництва, домінування проміжного продукту, що призвело до критичного стану пропорцій сукупного попиту та пропозиції.

Одна з основних рис сучасного виробничого апарату країни полягає в його технологічній неоднорідності, диференціації технічного рівня взаємодіючих ресурсів і технологій, низькому ступені поєднання взаємодіючих технологій. При цьому посилення технологічної розбалансованості виробництва підвищило й економічну неоднорідність галузей економіки, створивши тим самим перепони на шляху підвищення конкурентоспроможності національної економіки.

Дійсно, для того, аби продукція в повній мірі відповідала міжнародним стандартам, а вартість коливалася на приблизно одному рівні з аналогами, котрі користуються попитом на світовому ринку, цьому має бути низка передумов:

1) системне поширення новітніх технологій;
2) функціонування гнучкої інституційної структури;
3) адекватна державна підтримка тих секторів економіки, що мають стратегічне значення, а також тих, що здатні модернізувати інші галузі.

Впровадження прогресивних технологічних способів виробництва в економіці можливе трьома способами: 1) власне інвестування підприємств у НДДКР та відповідно впровадження їх результатів у виробничі процеси; 2) закупівля підприємствами ліцензій, патентів на технологічні новинки; 3) державне сприяння (зниження податкового навантаження, участь у спільних науково-технічних проектах, дотації тощо). Перші два шляхи є доволі затратними, тож характерні вони в цілому для потужних підприємств. Найбільш прийнятним та доцільним напрямом для більшості країн є третій спосіб.

Результатом зволікання у системному поширенні сучасних технологій в національній економіці як свідчить світовий досвід, і України зокрема, є суттєві структурні зрушення в сторону тих секторів економіки, що спеціалізуються на добуванні та первинній обробці сировини. Структурні диспропорції не лише стримують реалізацію національного економічного потенціалу, але й підвищують вразливість національної економіки до зовнішніх шоків. Саме тому здатність підвищувати конкурентоспроможність національної економіки забезпечується глибиною структурно-технологічних перетворень, зумовлених необхідністю технологічного оновлення виробничої структури та її адаптації до змінних умов внутрішнього і глобального середовища, що призводить до істотних зрушень у галузевій і секторальній структурі національної економіки, насамперед – у напрямі підвищення частки інноваційних виробництв та економічної діяльності з високою часткою доданої вартості. У цьому контексті конкурентні переваги залежать від швидкості, динаміки та ефективності пристосування країни до змінюваних умов.

З огляду на всю ситуацію, що склалася в нашій державі, продукція українських підприємців є неконкурентоспроможною на світових ринках значною мірою через низький технологічний ступінь переробки сировини, застарілості виробничих фондів, несприйнятті нововведень та низькій інноваційній активності національної індустрії, що у свою чергу відображається на якості продукції, неможливості забезпечувати ряд супроводжуючих товар послуг тощо.

Варто також зазначити, що особливу проблематику у забезпеченні національної конкурентоспроможності становить висока питома вага енергії під час виробництва продукції, її нераціональне та неефективне використання. Енергетична складова у виробництві українських товарів складає біля 25% вартості, що скажімо, в чотири рази більше, ніж у США, в 8,3 рази більше ніж у Франції [2, с.98].

Таким чином, загальним завданням суб'єктів економічної діяльності (держави, підприємців тощо) є кардинальне підвищення технологічного рівня продукції, створення і впровадження системи машин, здатних комплексно вирішувати економічні, екологічні та соціальні проблеми народного господарства, оновлення виробничого комплексу. Однак світовий досвід показав, що успіху досягали не тільки країни, орієнтовані на модернізацію та оновлення традиційних секторів та галузей спеціалізації, а й країни з активною політикою переспеціалізації на нові сектори та галузі. Як правило, процес між секторної (міжгалузевої) трансформації був більш сприятливим для країн, початкова спеціалізація яких не концентрувалась на традиційних секторах (галузях). Більшість розвинутих країн цілеспрямовано зосереджує свої науково-технологічні і виробничі ресурси лише у нових наукомістких галузях. В результаті ці галузі стають все більш висококонкурентними. Одночасно для інших країн з'являються реальні можливості заповнити на міжнародних ринках ніші, що звільнилися, включаючи і національні ринки найбільш розвинутих країн, про що також слід пам'ятати при здійсненні зовнішньоекономічної діяльності.

Література:

1. Губський Б.В. Конкурентоспроможність економіки України. Посттрансформаційна перспектива./ Губський Б.В. – К.: Наук.думка, 2004.

2. Єщенко П.С. Нова модель держави./ Єщенко П.С., Кваснюк Б.Є., Бірюков О.А. – Слов'янськ, 2002. – 143с.

3. Статистичний щорічник України за 2000 рік. – К.: Техніка, 2001
4. Швиданенко О.А. Глобальна конкурентоспроможність: теоретичні та прикладні аспекти: Монографія./ Швиданенко О.А. – К.: КНЕУ, 2007. – 312с.
5. Шнипко О.С. Національна конкурентоспроможність: сутність, проблеми, механізми реалізації./ Шнипко О.С. – К.: Наук.думка, 2003. – 334с.: іл.. – Бібліогр. с. 322-336
6. Алещенко В.В. Теоретико-методологические вопросы конкурентоспособности экономической системы./ В.В. Алещенко// Маркетинг в России и за рубежом. – 2005. - №1(45). – с.106-112
7. Пенькова О.Г. Конкурентоспроможність національної економіки в умовах глобалізації/ О.Г. Пенькова//Актуальні проблеми економіки, № 11 (77), 2007, с. 26-31
8. The Global Competitiveness Report. – Oxford University, 2001. Режим доступу: http:// www.weforum.org
9. World Competitiveness Yearbook 2000, IMD. Режим доступу: http:// www.imd.ch/wcy/ranking
10. Конкурентоспроможність національних економік у 2008. Режим доступу: http://rate1.com.ua/uk/archive/284/